M. TULLI CICERONIS

ORATIO

DE IMPERIO CN. POMPEI.

SCHOLARUM IN USUM

QUARTUM EDIDIT

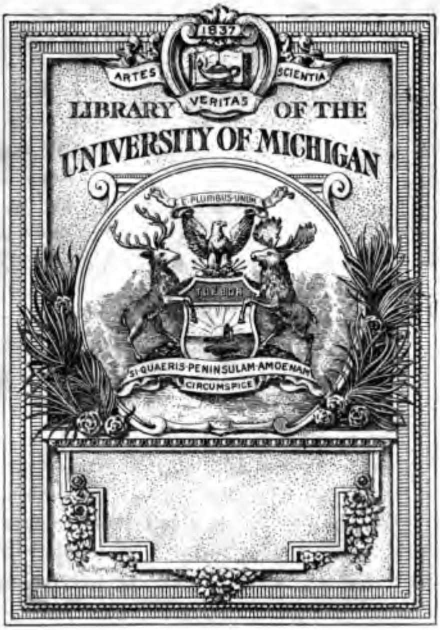
ALOISIUS KORNITZER.

VINDOBONAE.
SUMPTIBUS CAROLI GEROLD FILII.
MCMVI.

Gerold'sche

Classiker-Ausgaben

Caesaris Commentarii de bello gallico. Recogn. Em. Hoffmann.
16½ … h
— — de … o,
Afric… n.
kart. … h
Ciceronis … r.
Mit … h
— — **Ca**… ex
nom. … h
— — **La**… n.
3½ … h
— — **Or**… ge
Deiot… n.
kart. … h
— — **pr**… lit
Index … h
— — **de** … n,
13 B… h
— — **in** … r-
nitz… h
— — **in** … r-
nitz… h
— — **Or**… lit
Inde… h
— — **Or**… d.
Al. K… h

— — **in M. Antonium oratio Philippica secunda.** Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. $4^{3}/_{4}$ Bogen. kart. 70 h
— — **Oratio pro P. Sestio.** Ed. Al. Kornitzer. Mit Index nom. $8^{1}/_{4}$ Bogen. kart. 90 h
— … Al. Kornitzer. Mit Index nom. 80 h
De… e. Ed. Franciscus Slameczka.
… XIX F… ta… est
90 h

Č7Čk
K

M. TULLI CICERONIS

ORATIONES SELECTAE.

SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER.

DE IMPERIO CN. POMPEI ORATIO.

VINDOBONAE.
SUMPTIBUS CAROLI GEROLD FILII.
MCMVI.

M. TULLI CICERONIS
ORATIO
DE IMPERIO CN. POMPEI.

SCHOLARUM IN USUM

QUARTUM EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER.

VINDOBONAE.
SUMPTIBUS CAROLI GEROLD FILII.
MCMVI.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA CAROLI GEROLD FILII.

DISCREPANTIA SCRIPTURAE
AB EDITIONE C. F. W. MUELLERI.

---

§. 6. *genus est belli*, M. *genus est enim belli*. — §. 16. *quo tandem igitur*, M. *q. t. [igitur]*. — §. 18. *nos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare* (ed. Hervagiana, Nohl), M. *n. publicanis omissis vect. p. v. r.* — §. 19. *videte, num*, M. *v. ne non d.* — §. 28. verba *mixtum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus* plus uno nomine suspecta delevi Halmium, Eberh., Kays., Nohl., al. secutus. — §. 31. *testes nunc vero iam omnes*, M. *t. n. v. i. omnes sunt*. — §. 33 *in praedonum fuisse potestatem* vel invitis codicibus restituendum fuit (Kays., Klotz., Nohl.), cf. Gelli N. A. I. 7. 16; M. *in p. f. potestate*. — §. 40. *qua ille sit* (Halm., Eberh.), M. *qua sit*. — §. 66. verba *qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum* M. eicienda censet. — §. 67. *praetores*, quae est codicum scriptura, optime defendit Nohl. praefat. edit.I. p. VI., M. *imperatores*. — ib. *neque nos* (Nohl., Eberh.) *quidquam aliud adsequi*, M. *neque eos q. al. ads.* — ib. *et quibus iacturis, quibus condicionibus*, M. *quibus iacturis et q. c.* — §. 68. *quare videte, horumne* (Madvig.), M. *p. v..... responderene*.

DE IMPERIO CN. POMPEI AD QUIRITES ORATIO.

ARGUMENTUM.

Adversus Mithridatem Magnum, Ponti regem, cum a. 74 bellum renovasset, missi sunt a senatu consules illius anni L. Licinius Lucullus et M. Aurelius Cotta. Atque Cottam quidem rex prope Chalcedonem[1]) adortus terra marique superavit; sed Lucullus exercitum Mithridatis ad Cyzicum, quam urbem rex obsidebat, ferro fameque delevit, urbem obsidione liberavit, classem regiam ad Tenedum depressit a. 73, Mithridatem ipsum cladibus fractum coegit in Pontum, inde ad Tigranem generum, Armeniae regem, profugere. Utriusque autem regis copias coniunctas Lucullus ingenti proelio ad Tigranocertam commisso parva manu fudit a. 69. His tantis rebus gestis summus ille imperator seditione militum, qui sequi eum longius nolebant, quasi in media victoria consistere coactus est. Hac autem militum licentia et M'. Acili Glabrionis, qui Lu-

[1]) *v. indicem s. v.*

cullo in imperio successit, inertia atque socordia callide usus est Mithridates ad omnia fere, quae amiserat, recuperanda. Glabrio enim, homo plane impar tanto bello gerendo, e Bithyniae provinciae finibus ausus omnino non est excedere. Quae cum ita essent, C. Manilius tribunus plebis legem ad populum tulit a. 66 ineunte, uti imperium belli Mithridatici Cn. Pompeio mandaretur, qui tum forte bello maritimo adversus Ciliciae piratas confecto in Asia hiemabat. Quam legem vehementissime impugnabant optimates, haud iniuria veriti, ne unius nimis augeretur potentia, cum lege illa Manilia et Asia provincia, cui praefuerat Lucullus, et Bithynia, cui Glabrio praeerat, praeterea Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia provinciae, classis item et omnes copiae maritimae, quas piratico bello iam obtinuerat Pompeius, unius potestati permitterentur. Contra Cicero, qui eo anno praetor erat, suasor exstitit legis Maniliae et hac, quae infra legitur, oratione Pompeium, cuius virtutes et res superioribus bellis gestas summis laudibus effert, unice dignum esse probare studet, cui tanti belli imperium traderetur. Atque perlata est lex Manilia summo populi studio cunctis suffragiis.

I Quamquam mihi semper frequens conspectus
1 vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites, tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea

me voluntas adhuc, sed vitae meae rationes ab ineunte aetate susceptae prohibuerunt. Nam cum antea per aetatem nondum huius auctoritatem loci attingere auderem statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria adferri oportere, omne meum tempus amicorum tem- 2
poribus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus umquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent, et meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me iudicaretis et quid aliis praescriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis, et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope cotidiana dicendi exercitatio potuit adferre, certe et si quid auctoritatis in me est, apud eos utar, qui eam mihi dederunt, et si quid in dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse duxerunt. Atque illud 3
in primis mihi laetandum iure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini possit. Dicendum est enim de Cn. Pompei singulari eximiaque virtute; huius autem orationis difficilius est exitum quam principium invenire. Ita mihi non tam copia quam modus in dicendo quaerendus est.

2 4 Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde haec omnis causa ducitur, bellum grave et periculosum vestris vectigalibus ac sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane, quorum alter relictus, alter lacessitus occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, adferuntur ex Asia cotidie litterae, quorum magnae res aguntur in vestris vectigalibus exercendis occupatae; qui ad me pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam rei publicae
5 periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures; regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate; L. Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere; huic qui successerit non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum; unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti, eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem.

6 Causa quae sit, videtis; nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur *de genere belli*, deinde *de magnitudine*, tum *de imperatore deligendo* esse dicendum.

Genus est *belli* eius modi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare ad persequendi studium debeat: in quo agitur populi Romani gloria, quae vobis a maioribus cum magna in omnibus rebus, tum summa in re militari tradita est; agitur salus sociorum atque amicorum, pro

qua multa maiores vestri magna et gravia bella gesserunt; aguntur certissima populi Romani vectigalia et maxima, quibus amissis et pacis ornamenta et subsidia belli requiretis; aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis et ipsorum et rei publicae causa consulendum.

Et quoniam semper appetentes gloriae praeter 3 7
ceteras gentes atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore concepta, quae penitus iam insedit ac nimis inveteravit in populi Romani nomine, quod is, qui uno die tota in Asia, tot in civitatibus, uno nuntio atque una significatione litterarum cives Romanos omnes necandos trucidandosque curavit, non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium et vicesimum regnat, et ita regnat, ut se non Ponti neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere ex patrio regno atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiae luce, versari. Etenim adhuc ita nostri 8
cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriae, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri et summi imperatores, sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verum tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt, venia danda, quod reliquerunt, propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam res publica, Murenam Sulla revocavit.

Mithridates autem omne reliquum tempus no

ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit; qui postea cum maximas aedificasset ornassetque classes exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset et se Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simularet, usque in Hispaniam legatos ac litteras misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus, ut, cum duobus in locis disiunctissimis maximeque diversis uno consilio a binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione
10 districti de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianae atque Hispaniensis, quae multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompei divino consilio ac singulari virtute depulsum est; in altera parte ita res a L. Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa rerum gestarum magna atque praeclara non felicitati eius, sed virtuti, haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non culpae, sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione mea neque falsa adficta esse videatur;
11 de vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meae, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis.

5 Maiores nostri saepe mercatoribus aut naviculariis nostris iniuriosius tractatis bella gesserunt; vos tot milibus civium Romanorum uno nuntio atque uno tempore necatis quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae

lumen, exstinctum esse voluerunt; vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem imminutam civium Romanorum non tulerunt; vos ereptam vitam neglegetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt; vos legatum omni
supplicio interfectum relinquetis? Videte ne, ut 12
illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam tradere, sic vobis turpissimum sit id, quod accepistis, tueri et conservare non posse.

Quid? quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur, quo tandem animo ferre debetis? Regno est expulsus Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus; imminent duo reges toti Asiae non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis; civitates autem omnes cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur; imperatorem a vobis certum deposcere cum praesertim vos alium miseritis, neque audent neque se id facere sine summo periculo posse
arbitrantur. Vident et sentiunt hoc idem quod 13
vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum propter esse, quo etiam carent aegrius; cuius adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intellegunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque, sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro com-

mendetis, atque hoc etiam magis, quod ceteros in provinciam eius modi homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant, hunc audiebant antea, nunc praesentem vident tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

6
14 Quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores nostri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis bella gesserunt, quanto vos studio convenit iniuriis provocatos sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, praesertim cum de maximis vestris vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus, Asia vero tam opima est ac fertilis, ut et ubertate agrorum et varietate fructuum et magnitudine pastionis et multitudine earum rerum, quae exportentur, facile omnibus terris antecellat. Itaque haec vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defen-
15 denda. Nam in ceteris rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur; at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse adfert calamitatem. Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio nulla facta est, tamen pecuaria relinquitur, agri cultura deseritur, merca-

torum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest; quare saepe totius anni fructus uno rumore periculi atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem igitur animo esse existimatis aut 16 eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis propter adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in saltibus habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructui sunt, conservaveritis, non solum, ut ante dixi, calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

Ac ne illud quidem vobis neglegendum est, 7 17 quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet, quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines honestissimi atque ornatissimi, suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt, quorum ipsorum per se res et fortunae vobis curae esse debent; etenim si vectigalia nervos esse rei publicae semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse dicemus. Deinde ex ceteris ordinibus homines gnavi atque 18 industrii partim ipsi in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis, partim eorum

in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Est igitur humanitatis vestrae magnum numerum eorum civium calamitate prohibere, sapientiae videre multorum civium calamitatem a re publica seiunctam esse non posse. Etenim primum illud parvi refert, nos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare; neque enim isdem redimendi facultas erit propter calamitatem neque
19 aliis voluntas propter timorem. Deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romae solutione impedita fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem ac fortunas amittere, ut non plures secum in eandem trahant calamitatem. A quo periculo prohibete rem publicam et mihi credite, id quod ipsi videtis: haec fides atque haec ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicata est cum illis pecuniis Asiaticis et cohaeret; ruere illa non possunt, ut haec non eodem labefacta motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunae plurimorum civium coniunctae cum re publica defendantur.

8 Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli
20 genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo

maxime laborandum est, ne forte ea vobis, quae diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intellegant me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro et sapienti homini et magno imperatori debeatur, dico eius adventu maximas Mithridati copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse urbemque Asiae clarissimam nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, adsiduitate, consilio summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore 21
classem magnam et ornatam, quae ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammata raperetur, superatam esse atque depressam; magnas hostium praeterea copias multis proeliis esse deletas patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antea populo Romano ex omni aditu clausus fuisset; Sinopen atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornatas ac refertas ceterasque urbes Ponti et Cappadociae permultas uno aditu adventuque esse captas; regem spoliatum regno patrio atque avito ad alios se reges atque ad alias gentes supplicem contulisse, atque haec omnia salvis populi Romani sociis atque integris vectigalibus esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis atque ita, Quirites, ut hoc vos intellegatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causae, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum.

Requiretur fortasse nunc, quem ad modum, 9 22

cum haec ita sint, reliquum possit magnum esse bellum. Cognoscite, Quirites; non enim hoc sine causa quaeri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur, quam praedicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa maerorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a maioribus acceperat et ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi
23 studio maeror, hos laetitia tardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit diffidentemque rebus suis confirmavit et adflictum erexit perditumque recreavit. Cuius in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque lacessendas bello neque temptandas putavit; erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quae animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum esse exercitum adductum. Ita nationes multae atque magnae novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, tametsi urbem ex Tigrani regno ceperat et proeliis usus erat

secundis, tamen nimia longinquitate locorum ac
desiderio suorum commovebatur. Hic iam plura 24
non dicam; fuit enim illud extremum, ut ex iis
locis a militibus nostris reditus magis maturus
quam processio longior quaereretur. Mithridates
autem et suam manum iam confirmarat, et eorum,
qui se ex ipsius regno collegerant, et magnis
adventiciis auxiliis multorum regum et nationum
iuvabatur. Nam hoc fere sic fieri solere accepimus,
ut regum adflictae fortunae facile multorum
opes adliciant ad misericordiam, maximeque
eorum, qui aut reges sunt aut vivunt in regno, ut
iis nomen regale magnum et sanctum esse vide-
atur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum 25
incolumis numquam est ausus optare. Nam cum
se in regnum suum recepisset, non fuit eo con-
tentus, quod ei praeter spem acciderat, ut illam,
posteaquam pulsus erat, terram umquam attingeret,
sed in exercitum nostrum clarum atque victorem
impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, sicut
poetae solent, qui res Romanas scribunt, praeterire
me nostram calamitatem, quae tanta fuit, ut eam
ad aures imperatoris non ex proelio nuntius, sed
ex sermone rumor adferret. Hic in illo ipso malo 26
gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui
tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi for-
tasse potuisset, vestro iussu coactus, quod imperii
diuturnitati modum statuendum vetere exemplo
putavistis, partem militum, qui iam stipendiis con-
fecti erant, dimisit, partem M'. Glabrioni tradidit.
Multa praetereo consulto, sed ea vos coniectura

perspicite, quantum illud bellum factum putetis, quod coniungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integrae gentes, novus imperator noster accipiat vetere exercitu pulso.

10 27 Satis mihi multa verba fecisse videor, quare esset hoc bellum genere ipso necessarium, magnitudine periculosum; restat ut *de imperatore* ad id bellum *deligendo* ac tantis rebus praeficiendo dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello praeficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit, quae res est, quae cuiusquam
28 animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quattuor has res inesse oportere, *scientiam rei militaris*, *virtutem*, *auctoritatem*, *felicitatem*.

Quis igitur hoc homine *scientior* umquam aut fuit aut esse debuit? qui e ludo atque e pueritiae disciplinis bello maximo atque acerrimis hostibus ad patris exercitum atque in militiae disciplinam profectus est; qui extrema pueritia miles in exercitu fuit summi imperatoris, ineunte adulescentia maximi ipse exercitus imperator; qui saepius cum hoste conflixit quam quisquam cum inimico concertavit, plura bella gessit quam ceteri legerunt, plures provincias confecit quam alii concupiverunt; cuius adulescentia ad scientiam rei militaris non alienis

praeceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis est erudita. Quod denique genus esse belli potest, in quo illum non exercuerit fortuna rei publicae? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, servile, navale bellum, varia et diversa genera et bellorum et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta nullam rem esse declarant in usu positam militari, quae huius viri scientiam fugere possit.

Iam vero virtuti Cn. Pompei quae potest 11 29
oratio par inveniri? Quid est quod quisquam aut illo dignum aut vobis novum aut cuiquam inauditum possit adferre? Neque enim illae sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo, quae tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam 30
ille ipse victor L. Sulla huius virtute et subsidio confessus est liberatam; testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis non terrore belli, sed consilii celeritate explicavit; testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis eorum ipsorum sanguine redundavit; testis est Gallia, per quam legionibus nostris iter in Hispaniam Gallorum internecione patefactum est; testis est Hispania, quae saepissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit; testis est iterum et saepius Italia, quae cum servili bello taetro pericu-

losoque premeretur, ab hoc auxilium absente expe-
31 tivit, quod bellum exspectatione eius attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum; testes nunc vero iam omnes orae atque omnes exterae gentes ac nationes, denique maria omnia cum universa tum in singulis oris omnes sinus atque portus.

Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit praesidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme aut referto praedonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno aut omnibus annis ab uno imperatore
32 confici posse? Quam provinciam tenuistis a praedonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas, quam multas aut metu relictas aut a praedonibus captas urbes esse sociorum?

12 Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longe a domo bellare et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego nostris mare per hos annos clausum fuisse dicam, cum exercitus vestri numquam a Brundisio nisi hieme summa transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi

Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in praedonum potestatem pervenerint? Cnidum aut Colo- 33
phonem aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias captas esse commemorem, cum vestros portus atque eos portus, quibus vitam ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis portum Caietae celeberrimum ac plenissimum navium inspectante praetore a praedonibus esse direptum, ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum gesserat, a praedonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum atque illam labem atque ignominiam rei publicae querar, cum prope inspectantibus vobis classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta atque oppressa est? Pro di immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem adferre rei publicae potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium praedonum navem esse audiatis? Atque 34
haec qua celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt. Quis enim umquam aut obeundi negotii aut consequendi quaestus studio tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter Cn. Pompeio duce tanti belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit atque haec tria frumentaria subsidia

rei publicae firmissimis praesidiis classibusque
35 munivit. Inde cum se in Italiam recepisset, duabus Hispaniis et Gallia Transalpina praesidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris et in Achaiam omnemque Graeciam navibus Italiae duo maria maximis classibus firmissimisque praesidiis adornavit, ipse autem, ut Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit; omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius huius se imperio ac potestati dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.

13 Est haec divina atque incredibilis virtus
36 imperatoris. Quid? ceterae, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae atque quam multae sunt! Non enim bellandi virtus solum in summo ac perfecto imperatore quaerenda est, sed multae sunt artes eximiae huius administrae comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde in omnibus rebus temperantia! quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate! Quae breviter qualia sint in Cn. Pompeio consideremus; summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum

contentione quam ipsa per sese cognosci atque in-
tellegi possunt. Quem enim imperatorem possumus 37
ullo in numero putare, cuius in exercitu centuri-
atus veneant atque venierint? Quid hunc hominem
magnum aut amplum de re publica cogitare, qui
pecuniam ex aerario depromptam ad bellum admi-
nistrandum aut propter cupiditatem provinciae
magistratibus diviserit aut propter avaritiam Romae
in quaestu reliquerit? Vestra admurmuratio facit,
Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint;
ego autem nomino neminem; quare irasci mihi
nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri.
Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas
calamitates, quocumque ventum sit, nostri exer-
citus ferant, quis ignorat? Itinera, quae per hosce 38
annos in Italia per agros atque oppida civium
Romanorum nostri imperatores fecerint, recorda-
mini; tum facilius statuetis, quid apud exteras
nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini
per hosce annos militum vestrorum armis hostium
urbes an hibernis sociorum civitates esse deletas?
Neque enim potest exercitum is continere imperator,
qui se ipse non continet, neque severus esse in
iudicando, qui alios in se severos esse iudices non
vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere 39
ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerint,
ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vesti-
gium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur?
Iam vero quem ad modum milites hibernent, coti-
die sermones ac litterae perferuntur; non modo, ut
sumptum faciat in militem, nemini vis adfertur, sed

ne cupienti quidem cuiquam permittitur; hiemis
enim, non avaritiae perfugium maiores nostri in
sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.

14 Age vero ceteris in rebus qua ille sit tem-
40 perantia, considerate. Unde illam tantam celeri-
tatem et tam incredibilem cursum inventum puta-
tis? Non enim illum eximia vis remigum aut ars
inaudita quaedam gubernandi aut venti aliqui novi
tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, sed eae
res, quae ceteros remorari solent, non retardarunt:
non avaritia ab instituto cursu ad praedam ali-
quam devocavit, non libido ad voluptatem, non
amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis
ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem;
postremo signa et tabulas ceteraque ornamenta
Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse
arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem exi-
41 stimavit. Itaque omnes nunc in iis locis Cn. Pom-
peium sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed
de caelo delapsum intuentur; nunc denique inci-
piunt credere fuisse homines Romanos hac quon-
dam continentia, quod iam nationibus exteris in-
credibile ac falso memoriae proditum videbatur;
nunc imperii vestri splendor illis gentibus lucem
adferre coepit; nunc intellegunt non sine causa
maiores suos tum, cum ea temperantia magistratus
habebamus, servire populo Romano quam imperare
aliis maluisse. Iam vero ita faciles aditus ad eum
privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum
iniuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate princi-
pibus excellit, facilitate infimis par esse videatur.

Iam quantum consilio, quantum dicendi gravitate 42
et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso ex loco saepe cognovistis. Fidem vero eius quantam inter socios existimari putatis, quam hostes omnes omnium generum sanctissimam iudicarint? Humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic hoc tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur?

Et quoniam *auctoritas* quoque in bellis ad- 15 43
ministrandis multum atque in imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus nostris existiment, quis ignorat, cum sciamus homines in tantis rebus, ut aut contemnant aut metuant, aut oderint aut ament, opinione non minus et fama quam aliqua ratione certa commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam 44
desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro completisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depo-

poscit? Itaque ut plura non dicam neque aliorum exemplis confirmem, quantum auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia et caritate rei frumentariae consecuta est unius hominis spe ac nomine, quantam vix in summa ubertate
45 agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam accepta in Ponto calamitate ex eo proelio, de quo vos paulo ante invitus admonui, cum socii pertimuissent, hostium opes animique crevissent, satis firmum praesidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad ipsum discrimen eius temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Huius adventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit et Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit, aut quam facile imperio atque exercitu socios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

16 Age vero illa res quantam declarat eiusdem
46 hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis tamque diversis tam brevi tempore omnes huic se uni dediderunt! quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt! Quid?

idem iste Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? eum, quem Pompeius legatum semper iudicavit, ii, quibus erat molestum ad eum potissimum esse missum, speculatorem quam legatum iudicari maluerunt. Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem multis postea rebus gestis magnisque vestris iudiciis amplificatam quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de *felicitate*, quam praestare 47 de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus, sicut aequum est homines de potestate deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario et ceteris magnis imperatoribus non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam saepius imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem et ad gloriam et ad res magnas bene gerendas divinitus adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate, de quo nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa dis immortalibus oratio nostra aut ingrata esse videatur. Itaque non sum 48 praedicaturus, quantas ille res domi militiae, terra marique, quantaque felicitate gesserit, ut eius semper voluntatibus non modo cives adsenserint, socii obtemperarint, hostes oboedierint, sed etiam venti

tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui ab dis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas di immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa, sicuti facitis, velle et optare debetis.

49 Quare cum et bellum sit ita necessarium, ut neglegi non possit, ita magnum, ut accuratissime sit administrandum, et cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, dubitatis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis ab dis immortalibus oblatum et datum est, in rem publicam conservandam atque amplificandam conferatis?

17 Quodsi Romae Cn. Pompeius privatus esset
50 hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus; nunc cum ad ceteras summas utilitates haec quoque opportunitas adiungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus dis immortalibus eidem, cui cetera summa cum salute rei publicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committamus?

51 At enim vir clarissimus, amantissimus rei publicae, vestris beneficiis amplissimis adfectus, Q. Catulus, itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius,

ab hac ratione dissentiunt; quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse et valere oportere confiteor, sed in hac causa, tametsi cognoscetis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus ipsa re ac ratione exquirere possumus veritatem, atque hoc facilius, quod ea omnia, quae a me adhuc dicta sunt, idem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse et magnum et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur 52
ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sint, dignissimum esse Pompeium, sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit iam ista oratio, re multo magis quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi et in senatu contra virum fortem, A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset, et ex hoc ipso loco permulta item contra eam legem verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales, si plus apud 53
populum Romanum auctoritas tua quam ipsius populi Romani salus et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum imperium hoc esse videbatur, cum populi Romani legati, quaestores praetoresque capiebantur, cum ex omnibus provinciis commeatu et privato et publico prohibebamur, cum ita clausa nobis erant maria omnia, ut neque privatam rem transmarinam neque publicam iam obire possemus?

18 Quae civitas antea umquam fuit, non dico
54 Atheniensium, quae satis late quondam mare
tenuisse dicitur, non Carthaginiensium, qui per-
multum classe ac maritimis rebus valuerunt, non
Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam
disciplina navalis et gloria remansit, quae civitas,
inquam, antea tam tenuis, quae tam parva insula
fuit, quae non portus suos et agros et aliquam
partem regionis atque orae maritimae per se ipsa
defenderet? At hercule aliquot annos continuos
ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cuius
usque ad nostram memoriam nomen invictum in
navalibus pugnis permanserit, magna ac multo ma-
xima parte non modo utilitatis, sed dignitatis
55 atque imperii caruit. Nos, quorum maiores Anti-
ochum regem classe Persemque superarunt omni-
busque navalibus pugnis Carthaginienses, homines
in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque,
vicerunt, ii nullo in loco iam praedonibus pares
esse poteramus; nos, qui antea non modo Italiam
tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris
auctoritate nostri imperii salvos praestare pote-
ramus, tum, cum insula Delos tam procul a nobis
in Aegaeo mari posita, quo omnes undique cum
mercibus atque oneribus commeabant, referta di-
vitiis, parva, sine muro, nihil timebat, idem non
modo provinciis atque oris Italiae maritimis ac
portubus nostris, sed etiam Appia iam via care-
bamus. Et iis temporibus non pudebat magistratus
populi Romani in hunc ipsum locum escendere,
cum eum nobis maiores nostri exuviis nauticis et
classium spoliis ornatum reliquissent!

Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus 19
Romanus et ceteros, qui erant in eadem sententia, 56
dicere existimavit ea, quae sentiebatis, sed tamen
in salute communi idem populus Romanus dolori
suo maluit quam auctoritati vestrae obtemperare.
Itaque una lex, unus vir, unus annus non modo
nos illa miseria ac turpitudine liberavit, sed etiam
effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gen-
tibus ac nationibus terra marique imperare. Quo 57
mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse ad-
huc, Gabinio dicam anne Pompeio an utrique, id
quod est verius, ne legaretur A. Gabinius Cn. Pom-
peio expetenti ac postulanti. Utrum ille, qui po-
stulat ad tantum bellum legatum, quem velit, ido-
neus non est, qui impetret, cum ceteri ad expilan-
dos socios diripiendasque provincias quos voluerunt
legatos eduxerint, an ipse, cuius lege salus ac dig-
nitas populo Romano atque omnibus gentibus con-
stituta est, expers esse debet gloriae eius impera-
toris atque eius exercitus, qui consilio ipsius ac
periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Me- 58
tellus, Q. Caelius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos
omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebi
fuissent, anno proximo legati esse potuerunt; in
uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello,
quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque
exercitu, quem per vos ipse constituit, etiam prae-
cipuo iure esse deberet? De quo legando consules
spero ad senatum relaturos; qui si dubitabunt [illegible]
gravabuntur, ego me profiteor relaturum, n[illegible]
me impediet cuiusquam inimicum edictum, [illegible]

minus vobis fretus vestrum ius beneficiumque defendam, neque praeter intercessionem quicquam audiam, de qua, ut arbitror, isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi rerumque gestarum Cn. Pompeio socius adscribitur, propterea quod alter uni illud bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit, alter delatum susceptumque confecit.

20 Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate et
59 sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri, cepit magnum suae virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere et integritate tueri et virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis res publica, dum per deos immortales licet, frui
60 debet summi viri vita atque virtute. At enim ne quid novi fiat contra exempla atque instituta maiorum. Non dicam hoc loco maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accommodasse, non dicam duo bella maxima, Punicum atque Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta duasque urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minitabantur,

Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas; non commemorabo nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teutonis bellum administraret; in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summa Q. Catuli voluntate constituta, recordamini.

Quid tam novum quam adulescentulum pri- 21 61
vatum exercitum difficili rei publicae tempore conficere? confecit; huic praeesse? praefuit; rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam praeter consuetudinem quam homini peradulescenti, cuius aetas a senatorio gradu longe abesset, imperium atque exercitum dari, Siciliam permitti atque Africam bellumque in ea provincia administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute; bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed omnium etiam studio visendam et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum quam 62
ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore cum esset non nemo in senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro consule, L. Philippus dixisse dici non se illum sua sententia pro consule, sed

consulibus mittere. Tanta in eo rei publicae bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adulescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare quam ut ex senatus consulto legibus solutus consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile quam ut iterum eques Romanus ex senatus consulto triumpharet? Quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt quam
63 haec, quae in hoc uno homine videmus. Atque haec tot exempla tanta ac tam nova profecta sunt in eundem hominem a Q. Catuli atque a ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

22 Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum illorum auctoritatem de Cn. Pompei dignitate a vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine iudicium populique Romani auctoritatem improbari, praesertim cum iam suo iure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere, propterea quod isdem istis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegistis,
64 quem bello praedonum praeponeretis. Hoc si vos temere fecistis et rei publicae parum consuluistis, recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur; sin autem vos plus tum in re publica vidistis, vos iis repugnantibus per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis, aliquando isti principes et sibi et ceteris

populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur.

Atque in hoc bello Asiatico et regio non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi magnae et multae requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria regnisque interiorum nationum ita versari nostrum imperatorem, ut nihil aliud nisi de hoste ac de laude cogitet. Deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, 65 Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, libidines et iniurias. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes iam locupletes et copiosae requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter haec coram cum Q. Catulo et Q. 66 Hortensio, summis et clarissimis viris, disputarem; noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis an hostium simulatione contra socios atque amicos? Quae civitas est in Asia, quae non modo imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

Quare etiam si quem habetis, qui collatis 23 signis exercitus regios superare posse videatur,

tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum
67 regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quae locuples sit? ecquam esse locupletem, quae istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim praetores locupletari quotannis pecunia publica praeter paucos, neque nos quicquam aliud adsequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis maiore adfici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in provincias et quibus iacturis, quibus condicionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda omnia esse non arbitrantur; quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse vide-
68 amus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter tot annos unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant.

Quodsi auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis, est vobis auctor vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius, cuius tantae res gestae terra marique exstiterunt, ut cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior nemo esse debeat; est C. Curio, summis vestris beneficiis maximisque rebus gestis,

summo ingenio et prudentia praeditus; est Cn. Lentulus, in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus summum consilium, summam gravitatem esse cognovistis; est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, horumne auctoritatibus illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

Quae cum ita sint, C. Manili, primum istam 24 69
tuam et legem et voluntatem et sententiam laudo vehementissimeque comprobo; deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in sententia neve cuiusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiaeque arbitror; deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam iterum nunc in eodem homine praeficiendo videmus, quid est quod aut de re aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid est in me studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani
atque hac potestate praetoria, quidquid auctori- 70
tate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi et populo Romano polliceor ac defero testorque omnes deos et eos maxime, qui huic loco temploque praesident, qui omnium mentes eorum, qui ad rem publicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompei gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine aut praesidia periculis aut adiumenta honoribus quaeram, propterea quod pericula facile, ut hominem praestare oportet, inno-

centia tecti repellemus, honorem autem neque ab uno neque ex hoc loco, sed eadem illa nostra laboriosissima ratione vitae, si vestra voluntas feret,
71 consequemur. Quam ob rem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id ego omne me rei publicae causa suscepisse confirmo, tantumque abest, ut aliquam mihi bonam gratiam quaesisse videar, ut multas me etiam simultates partim obscuras partim apertas intellegam mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris beneficiis adfectum statui, Quirites, vestram voluntatem et rei publicae dignitatem et salutem provinciarum atque sociorum meis omnibus commodis et rationibus praeferre oportere.

INDEX NOMINUM.

Achaia §. 35, h. e. Peloponnesus.

M'. Acilius Glabrio §. 26,[1]) consul a. 67, cum L. Lucullus, quem pars exercitus reliquerat, a bello avocatus esset, in Bithyniam provinciam missus est. Sed Glabrio ea erat inertia atque socordia, ut Mithridatem aggredi non auderet, quod non satis paratus esset ad tantum bellum gerendum. Itaque e provinciae finibus non excessit. Quae cum ita essent, amici Pompei facili negotio effecturos se sperabant, ut illi imperium belli Mithridatici mandaretur. Ciceronis de Glabrione iudicium paulo lenius est.

Aegaeum mare §. 55, pars maris interni intra Graeciam et Asiam minorem.

Aetōli §. 14, incolae Aetoliae, quae Graeciae regio inter Acarnaniam, Epirum, Locrin sita est. Aetōli post mortem Alexandri Magni foedus Aetolicum inierant. a. 191 Antiochum Magnum, Syriae regem, ad bellum Romanis inferendum excitaverunt et una cum Antiocho aliquot Graeciae urbes foedere Romanis coniunctas aggressi sunt. Quos subegit M. Fulvius Nobilior consul a. 189.

Africa §. 30, 34, 61, h. e. Africa provincia a. 146 deleta Carthagine Romanae dicionis facta, quidquid quondam Carthaginiensium fuerat, complectebatur; a. 46 demum post pugnam ad Thapsum commissam accessit altera provincia Numidia.

---

[1]) idem significatur §. 5 *huic qui successerit, non satis esse paratum*, §. 26 *novus imperator*.

Africanum bellum §. 28, est illud bellum, quo Cn. Pompeius, a L. Sulla in Africam missus, Marianarum partium reliquias, quibus praeerant Cn. Domitius Ahenobarbus, Cinnae gener, et Hiarbas, Numidiae rex, oppressit ad Uticam a. 81.

Amīsus §. 21, urbs Ponti in ora Ponti Euxīni sita.

Antiŏchus Magnus §. 14, 55, Syriae rex, adversus quem bellum susceperunt Romani, tamquam iniurias et Eumĕni, Pergami regi, et Rhodiis sociis illatas ulciscentes a. 192. Antiochus ab Aetōlis in Graeciam vocatus ad Thermopȳlas victus est a Romanis a. 191 duce M.' Acilio Glabrione consule, iterum a. 190 in Asia apud Magnesiam ad Sipȳlum a L. Cornelio Scipione, Africani maioris fratre. Eodem bello classis Antiochi compluribus proeliis, veluti ad Myonnēsum, Ioniae promunturium, victa est a Romanis (§. 55). Pax data regi est a. 189 ea condicione, ut omnibus citra Taurum montem provinciis cederet.

Appia via §. 55, via celeberrima, '*regina viarum*', ab Appio Claudio Caeco censore a. 312 munita ab Roma a porta Capēna per paludes Pomptīnas ad Tarracinam, inde Capuam, Capua Brundisium ferebat.

Ariobarzānes §. 5, 12, senatus iussu Cappadociae rex factus est a L. Sulla; regno expulsus a Tigrāne, Armeniae rege, a. 92, a Mithridāte a. 88, 67, restitutus est a Romanis a. 90, 84, 65.

Asia §. 4, 7, 12, 18, passim idem quod Asia minor.

Asiaticae pecuniae §. 19, scilicet publicanorum, ubi v.

Asiaticum bellum §. 19, 64, quod cum Mithridate gesserunt Romani a. 88—84, (bellum Mithridaticum primum).

Athenienses §. 54, imperium maritimum tenuerant per septuaginta fere annos ab a. 477 ad a. 405. *Ἀθηναῖοι αὐτῆς μόνον ἦρξαν τῆς παραλίου καὶ οὐδὲ ταύτης ἁπάσης, ἀλλὰ τῆς ἐντὸς Εὐξείνου τε πόντου καὶ τοῦ Παμφυλίου πελάγους, ὅτε μάλιστα ἐθαλασσοκράτουν.* Dionysi Antiquitatt. Roman. I. 3.

Bellum maximum §. 28 est bellum Marsicum, ubi vide; §. 62 est Sertorianum bellum, ubi v.

Bithynia §. 5, regio Asiae minoris ad oram Ponti Euxīni et Propontidis sita, in provinciae formam redacta est, postquam Nicomēdes III, Bithyniae rex, moriens populum Romanum fecit heredem a. 74.

Bosphorani sive **Bosporani** §. 9, incolae Bospori, quod erat regnum ad freti Cimmerii oras et in Asia et in Chersoneso Taurica situm.

Brundisium §. 32, Calabriae orientalis oppidum portu nobili, unde traiectus fuit in Graeciam et in orientem, hodie *Brindisi*.

Q. Caecilius Metellus §. 58, quis fuerit, non constat.

Caiēta §. 33, Latii urbs in confinio Campaniae ad oram maritimam sita, hodie *Gaēta*.

calamitas §. 25, 45 est C. Valeri Triarii, legati L. Luculli, clades ad Zēlam in Ponto accepta a. 67; septem milia ibi Romanorum occisi sunt, centuriones CL, tribuni militum XXIV.

Cappadocia §. 7, 21, Asiae regio, a Cilicia septentrionem versus sita.

Carthaginienses §. 54.

Carthago §. 60, nobilis illa Africae urbs, aemula imperii Romani, deleta a P. Cornelio Scipione Africano minore a. 146.

C. Cassius Longinus Varus §. 68, consul a. 73, pŭgnavit a. 72 adversus Spartăcum, fugitivorum ducem, a quo victus est; a. 66 legem Maniliam suasit.

Catulus v. **Lutatius Catulus.**

Chalcēdon (*Καλχηδών* s. *Χαλκηδών*), Bithyniae urbs ad Propontidis oram meridionalem sita e regione Byzantii.

Cilicia §. 35, 64, regio Asiae infra Taurum montem ad mare internum sita, praecipua piratarum sedes.

Cimbri §. 60, Germaniae gens, complures exercitus Romanos maximos fuderunt, veluti ad Noreiam a. 113 in Norico et ad Arausionem a. 105 in Gallia, ita ut de imperio iam et de libertate timerent Romani. Sed illi magna Galliae parte vastata per saltum in Hispaniam transgressi ibique multa loca populati a Celtibēris fugati sunt. Tum reversi in Galliam cum Teutŏnis, item Germanica (?) gente, se coniunxerunt. Sed Marius, cui interea propter metum Cimbrici belli continuatus per com-

plures annos est consulatus ab a. 104, quamvis obstaret vetus illud plebiscitum '*ne quis eundem magistratum intra X annos caperet*', ad Aquas Sextias primum Teutŏnos a. 102, deinde anno post una cum Q. Lutati Catuli proconsulis exercitu Cimbros ad Vercellas vicit et ad internecionem delevit.

civile bellum §. 28, est bellum illud, quo L. Sulla bello Mithridatico primo confecto (a. 87—84) in Italiam reversus Marianos fregit a. 83—82. Cui ex Graecia redeunti Cn. Pompeius adulescens coacto privatis opibus voluntariorum exercitu auxilio venit et adversus Cn. Papirium Carbonem et Marium minorem magna cum gloria pugnavit. A Sulla in Siciliam missus ad reliquias partium Marianarum opprimendas Pompeius totam insulam sine ulla fere dimicatione brevi recepit, Cn. Carbonem consularem captum cum contumelia interfecit. De rebus a Pomp. in Africa gestis vide Africanum bellum. → a. 78 cum M. Aemilius Lepidus consul Sullae mortui acta conaretur rescindere, denuo bellum civile exarsit. Tum Q. Lutatio Catulo consuli additus est cum imperio extraordinario Cn. Pompeius. Lepidus ad Cosam in Etruria victus a. 77 Italia pulsus et in Sardinia frustra bellum molitus periit.

M. Claudius Marcellus §. 47, summus imperator, consul a. 222 Virdomaro, Insubrium duce, occiso spolia opīma legit; bello Punico secundo ad Nolam vicit Hannibalem a. 215 et animos Romanorum tot cladibus gravissimis adflictos primus erexit, postea etiam aliquotiens cum Hannibale prospero eventu pugnavit; '*gladius Romanorum*' dictus est. a. 212 Syracūsas cepit, a. 208 quintum consul apud Venusiam insidiis circumventus ab Hannibale fortiter pugnans cecidit corpusque eius Hannibal sepeliendum curavit.

Cnidus §. 33, urbs Cariae.

Colŏphon §. 33, urbs Ioniae nobilis.

consul populi Romani §. 33, cuius nomen tum sine dubio noverant omnes, ignotus nobis est; siletur nomen a Cicerone ad leniendam rei, quam commemorat, turpitudinem.

Corinthus §. 11, urbs Achaiae ad Isthmum sita, quam Grae-

cus quidam poeta *ἄστρον οὐκ ἄσημον Ἑλλάδος* dixit '*Graeciae lumen*'. 'belli Achaici semina referuntur haec, quod legati Romani pulsati sint Corinthi' Liv. periocha libri 51, et per. lib. 52: 'L. Mummius omni Achaia in deditionem accepta Corinthum ex senatus consulto diruit (a. 146), quia ibi legati Romani violati erant' — Cicero, cum l. c. dicit *appellatos* tantum modo Corinthi *superbius* esse 'etwas übermüthig angelassen' legatos Romanos, leniorem famam secutus est, sed fortasse rem consulto extenuat, quo gravius Romani illis quidem temporibus vel minimam legatorum iniuriam ulti esse videantur. — ceterum cf. quae Cicero hac de re dicit *de off.* I. 35 'maiores nostri Carthaginem et Numantiam funditus sustulerunt, nollem Corinthum, sed credo, aliquid secutos, opportunitatem loci maxime, ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari'.

Cn. Cornelius Lentulus §. 58, tribunus plebis et anno proximo legatus, homo ignotus.

Cn. Cornelius Lentulus §. 68, consul a. 72, censor severissimus a. 70 cum L. Gellio octavam partem senatorum senatu movit; legatus Pompei a. 67 in bello adversus praedones gesto; a. 66 legis Maniliae suasor.

P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus minor Numantinus §. 47, 60, L. Aemili Pauli Macedonici filius, adoptatus a P. Cornelio Scipione, Africani maioris filio, natus a. 185, iam adulescens a. 168 patre duce ad Pydnam fortiter pugnavit; a. 147 cum aedilitatem peteret, quamvis ei per aetatem nondum liceret consulem fieri, tamen a populo legibus solutus et consul creatus est; Africam provinciam nactus Carthaginem a. 146 expugnavit delevitque. a. 134 cum bellum Numantinum ducum vitio cum ignominia populi Romani gereretur, Scipio, cum vetaret lex c. a. 150 lata quemquam *iterum consulem fieri*, tamen ut in priore consulatu legibus solutus et consul factus est. Qui corruptum licentia exercitum Romanum ad severam disciplinam revocavit et Numantiam post XV men-

sium obsidionem cepit diruitque a.133 (*Numantinus*[1]). Cuius ad bellicam laudem doctrinae etiam conformatio accessit; fuit enim Graecis litteris eruditus et sapientiae ut Laelius familiaris studiosissimus. a. 129 domi suae, incertum a quo, confossus est.

L. Cornelius Sulla Felix §. 8, 80, Mari quaestor bello Iugurthino a. 107, eiusdem legatus bello Cimbrico a. 104—101, magna cum gloria pugnavit bello Marsico a. 90—89, quo ille 'rem populi Romani iam procumbentem restituit'; eidem consuli a. 88 imperium belli Mithridatici mandatum est. Quod cum Mario auctore adversarii ei abrogassent, Romam occupavit, adversariorum factionem urbe expulit, Marium in Africam profugere coegit. Bellum Mithridaticum confecit a. 87—84, triumphum egit splendidissimum triennio post. In Italiam reversus Marianos fregit, Romam cepit, in adversarios victos crudelibus illis proscriptionibus saeviit; dictator perpetuus a. 82—79 rem publicam legibus Corneliis constituit ita, ut omnis potentia esset penes optimates tribunicia imprimis potestate valde imminuta. Legionibus suis in multis Italia partibus agros divisit adversariis ademptos; mortuus est a. 78.

[1]) §. 60. *duo bella maxima* ab *uno imperatore esse confecta*.

Cretenses §. 35, 46, incolae Cretae insulae, subacti a Q. Caecilio Metello Cretico a. 68—66; a quo cum asperius tractarentur, ad Cn. Pompeium, cui lege Gabinia a. 67 summum imperium totius maris interni mandatum erat, miserunt, qui huic potius, de cuius mansuetudine audiverant, tum ipsum in Asia adversus praedones bellum gerenti urbium suarum deditiones offerrent. Sed legatum, quem in Cretam misit Pompeius ad accipiendas urbium deditiones, nihil curavit Metellus atque eo acrius instabat.

C. Curio v. **C. Scribonius Curio.**

Cyzicēni §. 20, Cyzĭci incolae, Asiae urbis nobilissimae ad Propontidem sitae.

Dēlos §. 55, insula maris Aegaei, ubi Apollinis fanum erat celeberrimum. *Δῆλον ἔτι μᾶλλον ηὔξησε*

κατασκαφεῖσα ὑπὸ Ῥωμαίων Κόρινθος. ἐκεῖσε γὰρ μετεχώρησαν οἱ ἔμποροι, καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ προκαλουμένης αὐτοὺς καὶ τῆς εὐκαιρίας τοῦ λιμένος. ἐν καλῷ γὰρ κεῖται τοῖς ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν πλέουσιν. (Strabo).

duo consules §. 62, anni 77 D. Iunius Brutus et Mam. Aemilius Lepidus, cum bellum Sertorianum sive propter segnitiam sive propter minorem belli usum recusarent, senatus Cn. Pompeium cum imperio proconsulari adversus Sertorium misit; quos cum Cicero '*clarissimos fortissimosque consules*' appellat l. c., id haud dubie agit, ut Cn. Pompei gloriam augeat atque amplificet; ceterum v. **L. Marcius Philippus.**

duodecim secures §. 32, per metonymiam dictum pro 'duo praetores'; in provinciis enim praetoribus seni lictores erant, in urbe illo quidem tempore bini. Plutarchus in Pompei vita haec narrat c. 24 ἥρπασαν (sc. οἱ λῃσταί) δέ ποτε καὶ στρατηγοὺς (h. e. praetores) δύο Σεξτίλιον καὶ Βελλῖνον ἐν ταῖς περιπορφύροις (toga praetexta) καὶ τοὺς ῥαβδοφόρους (lictores) ᾤχοντο σὺν αὐτοῖς ἐκείνοις ἔχοντες.

eius ipsius liberos §. 33, scil. M. Antoni, oratoris nobilissimi, qui pro consule a. 103 cum praedonibus pugnavit, triumphavit a. 102; ceterum cf. Plutarchi Pomp. 24, ἥλω δὲ καὶ θυγάτηρ Ἀντωνίου, θριαμβικοῦ ἀνδρός (h. e. triumphalis viri) εἰς ἀγρὸν βαδίζουσα καὶ πολλῶν χρημάτων ἀπελυτρώθη. Plurali igitur numero '*liberos*' rhetorice uti videtur Cicero [1]).

equites Romani §. 4, v. **publicani.**

Q. Fabius Maximus Verrucōsus Cunctator §. 47, primum consul a. 233 Ligūres vicit, bello Punico secundo a. 217, cum res Romana gravissimis cladibus esset adflicta, dictator Hannibalis impetum cunctando aliquamdiu elusit atque repressit;

[1]) Similiter *pro Sex. Roscio Amerino* §. 96 *domus, uxor liberi*, cum unum filium Sex. Roscius reliquerit. Sed legitur apud Gellium: 'Antiqui oratores historiaeque aut carminum scriptores etiam unum filium filiamve 'liberos' multitudinis numero appellarunt.'

de quo praeclare Ennius in *Annalibus:* '*Unus homo nobis cunctando restituit rem*'. Post cladem Cannensem civium animos consiliis sapientissimis erexit; cos. a. 215 et 214 eadem qua antea ratione bellum gessit adversus Hannibalem, Campaniae et Italiae inferioris oppida aliquot, quae defecerant, recepit, a. 209 quintum consul Tarentum expugnavit et ingenti praeda potitus est. mortuus est a. 203.

C. Falcidius §. 58, tribunus plebis et anno proximo legatus, homo ignotus.

Gabinia lex §. 54, 58, ab A. Gabinio tribuno pl. lata, v. **A. Gabinius.**

A. Gabinius §. 52, 57, 58, tribunus plebis a. 67 legem pertulit, ut Cn. Pompeio imperium totius orae maritimae ad bellum contra praedones Cilicas gerendum mandaretur. Qui ne legaretur Cn. Pompeio imperatori, lex *Licinia Aebutia* obstabat, quae non modo eum, qui tulisset de aliqua rogatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excepit, ne eis postestas curatiove — huc legatio etiam pertinebat — mandaretur (§. 57, 58). Tamen Gabinius legatus fuit Pompei bello Mithridatico. Idem cos. a. 58 Ciceronis inimicus fuit, P. Clodi consilia summo opere adiuvit, a. 57—55 Syriam provinciam taeterrime vexavit, unde reversus repetundarum damnatus in exsilium abiit.

Gallia §. 30, h. e. transalpina. Pompeius cum ad bellum Sertorianum proficisceretur, Alpibus novo itinere circa Rhodăni et Padi fontes superatis, gentes quasdam Galliae superavit, quae a Sertorio incitatae transitu eum prohibere conatae sunt. Qua de re Pompeius non sine magniloquentia haec scripsit ad senatum: 'Hostes in cervicibus iam Italiae agentîs ab Alpibus in Hispaniam submovi; per eas iter aliud atque Hannibal nobis opportunius patefeci, recepi Galliam, Pyrenaeum' cet.

Gallia §. 35, est ora provinciae Narbonensis[1]) et Liguriae, quam praesidiis firmavit Pompeius, antequam ad bel-

[1]) Gallia Narbonensis a. 122 a Romanis in provinciae formam redacta est.

lum adversus praedones gerendum proficisceretur.

Galli §. 30.

M'. Glabrio v. **M'. Acilius Glabrio.**

Graeca oppida §. 40.

Graecia §. 11, 12, 35.

Hispania §. 9, 30, 46, Ibēro flumine dividitur in citeriorem sive Tarraconensem et ulteriorem sive Baeticam, inde §. 35 '*duabus Hispaniis*'. Ibi Cn. Pompeius ab a. 77 adversus Q. Sertorium pugnavit una cum Q. Caecilio Metello Pio iam a. 79 ad bellum Sertorianum misso. Cum autem Mithridates legatum in Hispaniam misisset ad Cn. Pompeium, molestum id Q. Metello fuisse videtur ('*ii, quibus erat molestum*' §. 46); v. **Sertorianum bellum.**

Hispaniense bellum §. 28 v. **bellum Sertorianum**; §. 60 v. **Numantia.**

Hispaniensis pars §. 10, v. **Sertorianum bellum.**

Q. Hortensius, §. 51, 52, 56, 66, natus a. 114, optimatium fautor, oratorum Romanorum omnium ante Ciceronem facile princeps, cum ingenio excellens, tum memoria imprimis rerum verborumque insignis; consul. a. 69; una cum Cicerone, aemulo, qui postea gloriae Hortensi obscuritatem attulit, defendit L. Murenam a. 63, P. Sullam a. 62, P. Sestium a. 56, alios; contra patronus fuit C. Verris repetundarum rei a. 70, quem accusavit Cicero, a. 66 legem Maniliam, cui tota fere nobilitas adversabatur, idem dissuasit; mortuus est a. 50.

huic qui successit §. 5, v. **M.' Acilius Glabrio.**

Illyricum mare §. 35, Hadriatici maris pars illa, quae est Illyriae orae finitima

insignia victoriae §. 8, h. e. triumphus, ubi v.

Italia §. 8, 35, '*Italiae duo maria*' 35 sunt mare Etruscum sive inferum (cum sinu Ligustico) et mare Hadriaticum sive superum.

Iugurtha §. 60, a Micipsa, Numidiae rege, adoptatus Hiempsăle et Adherbale, Micipsae filiis, occisis totius Numidiae, cuius partem ei Micipsa reliquerat, regno potitus est. Cui bellum intulerunt Romani a. 111. Qui cum aliquamdiu male rem gessissent, a. 109 Q. Metellus consul in Numi-

diam missus est, qui duobus proeliis Iugurtham vicit. Sed confectum bellum est a. C. Mario, qui consul a. 107 Metello in imperio successit. Huic a Boccho socero, Mauretaniae rege, a. 106 traditus est Iugurtha. Qui postea cum duobus filiis in triumpho ductus et in carcere necatus est.

legatus populi Romani consularis §. 11, est M'. Aquilius, consul a. 101 (cum C. Mario), avaritia infamis. Is a. 90 legatus ad Mithridatem missus Nicomēden, Bithyniae regem, impulit, ut Mithridati bellum inferret. A quo victus a. 88 cum fugiens Lesbum venisset, a Mitylenaeis Mithridati traditus est. Qui eum manibus post tergum religatis asino impositum per ludibrium tota Asia circumduci iussit, denique auro liquefacto ad avaritiam satiandam in os infuso interfecit a. 88.

legibus solutus §. 62, scil. legibus *Villia annali* et *Cornelia*, vide **Cn. Pompeius Magnus.**

Cn. Lentulus v. **Cn. Cornelius Lentulus.**

L. Licinius Lucullus Ponticus §. 5, 10, 21, 23, 26, vir fortissimus et ingeniosissimus, summus imperator, iam bello Marsico a. 90—88 Sulla duce stipendia meruerat; bello Mithridatico primo 87—84 Sullam in Graeciam secutus pro quaestore adversus Mithridatem fortissime pugnavit; aedilis a. 79 ludos edidit splendidissimos. De rebus a Lucullo bello Mithridatico tertio gestis vide argumentum orationis de imperio Cn. Pompei. – Seditione militum, qui sequi eum longius nolebant impleta a se stipendia dicentes, ne conficeret bellum, impeditus est. Itaque Lucullus exercitum in hiberna deducere coactus est in Mesopotamiam. Sed cum Mithridates legionum Romanarum intemperantia atque licentia callide usus irruptione in Pontum facta Valerium Triarium, Luculli legatum, ad Zēlam gravi proelio devicisset [1]), cum adversariorum contentionibus [2]), tum

[1]) huc spectat Cicero §. 10 '*haec extrema, quae nuper acciderunt*', §. 25, 45 '*calamitas nostra*'.

[2]) haec sola erat causa, non '*quod imperii diuturnitati modum statuendum*' (§. 26) putavit populus.

Cn. Pompei, qui rerum ab aliis gestarum fructus praecerpere solebat, Lucullus ab imperio revocatus lege Gabinia Romam rediit, triumphavit sero triennio ab adversariis extracto a. 63. Reliquam aetatem Romae, cum divitiae ei essent ingentes, ita vixit, ut magnificentia eius atque luxuria in proverbii consuetudinem venerit; idem cum omni litterarum generi, tum philosophiae deditus fuit, historiam belli Marsici Graece scripsit.

L. Licinius Murēna §. 8, L. Sullae legatus bello Mithridatico primo adversus Archelāum, Mithridatis ducem, in Graecia fortiter pugnavit ad Chaeronēam a. 86. Relictus pro praetore a Sulla a. 83 ad Asiam administrandam nulla idonea causa ultro bellum Mithridati intulit, et quamquam proelio victus est (h. e. bellum Mithridaticum secundum) Murena aut certe dubio eventu pugnavit (v. Mithridates), imperatorem tamen se dixit et triumphavit a. 81. De Murēna lenius haud dubie quam verius iudicat Cicero, cum laudem eius bellicam cum Sullae laude plane componit l. c. '*duo fortissimi viri et summi imperatores*'.

L. Lucullus v. **L. Licinius Lucullus.**

Q. Lutatius Catulus §. 51, 59, 63, 66, Q. Catuli, qui una cum C. Mario Cimbros ad Vercellas deleverat a. 101, filius, vir singulari sapientia atque vitae integritate, cos. a. 78 M. Aemilium Lepidum collegam, qui Sullae acta rescindere conabatur, vicit et Italia expulit, v. *civile bellum*. a. 66 una cum Q. Hortensio acerrimus erat legis Maniliae adversarius; censor a. 65, per multos annos princeps optimatium.

macula Mithridatico bellō superiore concepta §. 7, h. e. trucidatio illa civium Romanorum a. 88.

C. Manilius §. 69, tribunus plebis a. 66 adversa optimatium voluntate legem tulit ad populum, ut Cn. Pompeio imperium belli Mithridatici mandaretur, quam legem suasit Cicero praetor creatus.

Marcellus v. **M. Claudius Marcellus.**

L. Marcius Philippus §. 62, consul a. 91, homo disertus

et in altercando cum aliquo aculeo facetus. Is, cum a. 77 Cn. Pompeius privatus pro consule mitteretur ad bellum Sertorianum, quia consules illius anni recusabant[1]), consules illos ὡς οὐδενὸς ἀξίους ὄντας (Plutarchi Pomp. 17) salse perstrinxit dicens, Pompeium non pro c o n s u l e, sed pro c o n s u l i b u s mitti. Quod facete dictum Cicero l. c. scite in laudem vertit Pompei.

maritimum bellum §. 13, quod etiam *navale* bellum dicitur §. 28, est bellum a. 67 adversus praedones gestum, cuius imperium lege Gabinia traditum est Cn. Pompeio.

C. Marius §. 47, 60, Arpini humili loco natus a. 155, acerrimus partium popularium propugnator, consul a. 107 Q. Metello Numidico successit in imperio belli Iugurthini, quod confecit a. 105 (v. *Iugurtha*). Eidem, cum Cimbri aliquot exercitus Romanos fudissent, ita ut de imperio iam ac de libertate timerent Romani, continuatus per quattuor annos (ab a. 104) est consulatus; Teutŏnos delevit a. 102 ad Aquas Sextias, Cimbros in Campis Raudiis ad Vercellas a. 101. Quo facto Marius pro duobus triumphis, qui ei offerebantur, uno contentus fuit, ac tum quidem primores civitatis, qui ei aliquamdiu ut homini novo ad tantos honores evecto inviderant, conservatam ab eo patriam fatebantur. — a. 88 a Sulla urbe pulsus varios casus expertus in Africam profugit; unde rediit a. 87, cum Cinna consule se coniunxit, Romam captam caedibus ac rapinis vastavit; mortuus est a. 86 septimum consul.

Marsicum bellum sive b e l l u m s o c i a l e a. 91—89 gestum, quo universa Italia arma cepit adversus Romanos. Italorum causa iustissima fuit, cum, qui imperium Romanum armis tuerentur, civitatem ipsi peterent Romanam. Varia atque atrox fuit belli fortuna et multis locis Romani exercitus fusi sunt. Deinde paulatim recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant aut deposuerant maturius,[1]) vires Ro-

[1]) v. indicem, s. v. *duo consules*.

[1]) lege *Iulia* a. 90; secuta est a. 89 lex *Plautia Papiria*,

manorum refectae sunt. Imprimis Cn. Pompeius Strabo, Cn. Pompei Magni pater, et L. Cornelius Sulla rem Romanam labantem procumbentemque restituerunt.

Maximus v. **Q. Fabius Maximus Verrucosus Cunctator.**

Medēa §. 22, Aeëtae, Colchorum regis, filia cum Iasŏne ex Colchĭde[1]) fugiens Absyrtum fratrem necavit, membraque eius dissecta proiecit, ut pater Aeëtes, qui fugientem persequebatur, membris colligendis distineretur; l. c. Cicero ante oculos habuïsse videtur hos antiqui cuiusdam poetae versus:[2])

pérque agrós passím dispergit córpus: id ea grátia,
út, dum nati díssupatos ártus captarét parens,
ípsa interea effúgeret, illum ut máeror tardarét sequi.

---

qua omnibus Italicis, qui foederatis civitatibus adscripti fuissent, civitas data est.

[1]) l. c. dicit Cicero '*ex eodem Ponto*', non satis accurate, sed Colchis ad regnum Mithridatis pertinebat.

[2]) versus fortasse sumpti sunt ex Acci Medēa; L. Accius, nobilis poeta tragicus a. 170—104.

Q. Metellus v. **Q. Caecilius Metellus.**

Misēnum §. 33, promunturium et urbs Campaniae ad sinum Cumanum sita, ibi villa erat M. Antoni oratoris, cuius filia capta est a piratis; vide indicem s. v. **eius ipsius liberos.**

Mithridātes VI Eupător §. 4, 9, 19, passim, rex Ponti a. 120—63, magna vi et animi et corporis, rex post Alexandrum maximus', Bithynia et Cappadocia occupatis bellum, quod diu paraverat, intulit Romanis a. 89. Victo Aquilio legato, deinde Appio proconsule totam Asiam occupavit et, quidquid civium Romanorum in Asia erat — fuerunt autem octoginta milia — uno die trucidari iussit[1]); ad Graeciam occupandam exercitus misit Archelāo duce; quem cum Sulla bello Mithridatico primo gravibus proeliis fudisset, pacem facere Mithr. coactus est a. 84. — Secundo bello Mithridatico a. 83—81 L. Murena, cui Sulla in Italiam rediens

---

[1]) §. 7 '*ab illo tempore annum iam tertium et vicesimum regnat*', scil. ab a. 89 ad a. 66.

Asiam administrandam reliquerat, male rem gessit adversus Mithridaten, quem nulla idonea causa adortus est; sed Sulla intercedente Mithr. ab armis discessit. — a. 74 foedere icto cum Q. Sertorio, postea etiam cum Tigrane, Armeniae rege, coniunctus tertium bellum movit, M. Aurelium Cottam consulem, L. Luculli collegam, terra marique ad Chalcēdŏna vicit; de bello Mithr. tertio v. argum. orat. et indicem s. vv. M.' Acilius Glabrio, L. Licinius Lucullus, Cn. Pompeius. — a. 66 Mithridātes nocturno proelio a Pompeio devictus ad Nicopŏlin in Chersonēsum Tauricam fugere coactus est. Ubi a militibus derelictus, a Pharnăce filio petitus et in ipsa regia obsessus cum veneno sumpto parum profecisset, a milite Gallo impetravit, ut se gladio interficeret a. 63.

Mithridaticum bellum superius §. 7, est bellum Mithridaticum primum a. 89—84 gestum; belli illius levioris a L. Murena gesti a. 83—81 h. l. a Cicerone nulla ratio habetur.

L. Murena v. **L. Licinius Murena.**

noster imperator §. 46, est Q. Caecilius Metellus Creticus, consul a. 69, qui a. 68—66 Cretam insulam subiecit, v. **Cretenses.**

novus imperator §. 26, est M.' Acilius Glabrio, ubi v.

Numantia §. 60, urbs Hispaniae Tarraconensis natura munitissima, Romanis infesta. Quam cum permultos annos frustra obsedissent duces Romani, Africanus minor cepit diruitque a. 133 post quindecim mensium oppugnationem (*Numantinus*).

Oceanus §. 33; *Oceani ostium* l. c. appellatur fretum Gaditanum, 'qua primum maris interni limen aperitur'; oppositum est '*ostio Tiberino*' §. 33.

Ostia portus Romae ad Tiberis ostium situs.

Ostiense incommodum §. 33, *καὶ ἐς τὴν ἤπειρον ἀνέβαινον* (sc. *οἱ λησταί*) *καὶ πολλὰ καὶ ἐκείνους τοὺς μηδὲ χρωμένους τῇ θαλάσσῃ ἐλύπουν καὶ ταῦτα καὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὴν ἐποίουν . . ἔς τε τὰς ἄλλας τὰς ταύτῃ πόλεις καὶ ἐς αὐτὰ τὰ Ὤστια ἐσέπλεον καὶ τάς τε ναῦς ἔκαον καὶ πάνθ' ἥρπαζον.* (Dio Cass. *Ῥωμ. ἱστ.*).

Pamphylia §. 35, regio Asiae minoris inter Lyciam et Ciliciam ad mare internum sita.

patris exercitus §. 28, v. **Cn. Pompeius Strabo.**

patrium regnum §. 7, h. e. Pontus.

Perses §. 55, (sive Perseus), potentissimus Macedoniae rex ab a. 179, bellum gessit cum Romanis a. 171—168; ad Pydnam devictus a. 168 a L. Aemilio Paulo Macedonico aufugit et apud Samothrācen insulam Cn. Octavio ignave se tradidit ne pugna quidem suscepta; itaque Cn. Octavi triumphus navalis sine captivis et sine spoliis fuit. Minime igitur aptum h. l. est Persei exemplum. ('*Persem classe superarunt*' §. 7).

Philippus V §. 14, Macedonum rex a. 221—179, hostis Romanorum acerrimus, a T. Quinctio Flaminīno victus ad Cynoscephălas in Thessalia a. 197. Cui Romani, quod Attalum, Pergami regem, Rhodios, alios socios Romanorum iniuriis lacessivisset, bellum intulerunt Atheniensium imprimis precibus commoti, quos Phil. agro vastato in urbem compulerat.

L. Philippus §. 62, v. **L. Marcius Philippus.**

Poeni §. 14, i. q. Carthaginienses. His quoque, ut Philippo et Antiŏcho, bellum intulerunt Romani speciosis causis interpositis; primum enim Mamertinorum (bello Punico primo), deinde Saguntinorum (b. Pun. secundo), denique Masinissae (b. Pun. tertio) iniurias ulciscendas sibi esse simulaverunt.

Cn. Pompeius Strabo [§. 28 *patris* exercitus, *summus imperator*] magna cum gloria a. 90 pugnavit bello Marsico, ubi v. ('*bello maximo*' §. 28) adversus Itălos, consul a. 89. filius eius fuit

Cn. Pompeius Magnus §. 3, 5 ('*unum expeti*'), 10, passim, natus a. 106, iam bello Marsico (ubi v.) a. 91—88 in Cn. Pompei Strabonis exercitu cum Italis pugnavit '*extrema pueritia*' (§. 28) h. e. a toga virili; bello civili Sullae in Italiam redeunti a. 83 tribus legionibus, quas suis opibus compararat et per medios Marianos adduxerat, auxilio venit, a quo *imperator* appellatus est. Marianos ad Senam in Umbria vicit, Praeneste ex-

pugnavit a. 82. Deinde in Siciliam, post in Africam a L. Sulla missus reliquias partium Marianarum, quae eo confugerant, celeriter oppressit, v. *Sicilia* et *Africanum bellum*. Quibus rebus gestis a Sulla, qui eum tum appellavit *Magnum*, impetravit, ut triumpharet a. 80 annos natus XXIV, etiamtum eques Romanus, cum antea nemo triumphasset, nisi qui dictator, consul, praetorve fuisset. — a. 78, 77 una cum Q. Catulo M. Aemilium Lepidum superavit, v. *civile bellum*. — a. 77 eques cum imperio proconsulari in Hispaniam missus adversus Sertorium primum dubio eventu pugnavit una cum Q. Metello Pio, deinde Sertorio interfecto a. 72 M. Pepernam superavit, bellum confecit, Hispaniam recepit a. 72.—Ex Hispania reversus parvulas reliquias fugitivorum [1]) a M. Crasso devictorum delevit, quam ob rem gloriatus est in epistula ad senatum missa—solitus enim est Pomp. rerum ab aliis gestarum gloriam praeripere — *ὡς αὐτὸς τὸν πόλεμον ἐκ ῥιζῶν ἀνῄρηκε*; ad quod spectare videtur Cicero §. 30 '*quod bellum* (scil. servile) *adventu eius sublatum atque sepultum est*;' nam ut in bello Sertoriano Q. Metellum Pium, sic in bello servili res praeclare a M. Licinio Crasso gestas silentio praetermittit Cicero iusto plus Cn. Pompei laudibus inserviens. — a. 71 ex senatus consulto iterum triumphavit eques Romanus (§. 62). — a. 70 '*legibus solutus*' (§. 62) consul factus est annos natus XXXVI. Erant autem duae leges, quibus solutus Pompeius consulatum nactus est: 1) *lex Villia annalis* a. 180 lata *de annis magistratuum*, qua constitutum est, '*quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*'; aetas legitima quaesturae erat annus aetatis XXXVII, consulatus autem annus XLIV; sed Pompeius anno aetatis XXXVI, quo ne quaestor quidem lege illa fieri potuit, nactus est consulatum. 2) lex *Cornelia* a L. Sulla dictatore lata, qua cautum est, ne quis praetor crearetur, antequam quae-

---

[1]) v. *servile bellum*.

stura, neve consul, antequam praetura functus esset. — consul a. 70 Pompeius cum M. Crasso tribuniciam potestatem, cuius Sulla imaginem sine re reliquerat, restituit. — a. 67 ei lege Gabinia totius maris interni imperium traditum est ad praedones tollendos; quos paucis mensibus toto mari expulit atque delevit. — a. 66 eidem lege Manilia, quam suasit Cicero, dissuaserunt primores optimatium, imperium belli Mithr. mandatum est, quo confecto Pontum in provinciae formam redegit a. 63. — Cum Caesare et Crasso triumviratum iniit a. 60. Bello civili a Caesare victus ad Pharsālum a. 48 in Aegyptum profugit, ubi, antequam e navicula egrederetur, iussu Ptolemaei regis interfectus est.

Pontus §. 7, 21, passim, regio Asiae minoris in ora Ponti Euxini sita, Paphlagoniae, Cappadociae, Armeniae finitima.

praetor §. 33, quis fuerit, ignoratur; nomen eius siletur ut consulis illius (ibid.) ob rei ignominiam.

publicani §. 16, 17, qui quaestus causa vectigalia publica a censoribus conducta acerbissime exigebant a sociis et vectigalibus; erant autem publicani ordinis equestris, senatori enim quaestus omnis indecōrus visus est.

Punicum bellum §. 60, est bellum Punicum tertium a. 149—146 gestum.

Quirites §. 1, 17, passim, idem quod *hastati*; nomen ductum a Sabino vocabulo *quĭris* vel *curis* i. e. hasta; significantur igitur cives Romani, qui arma ferre possunt; sunt qui Livium secuti[1]) a Curibus, oppido Sabinorum, nomen ductum esse putent.

Rhŏdii §. 54, incolae Rhŏdi, insulae maris interni, e regione Cariae, socii fuerunt Romanorum bello adversus Antiŏchum Magnum, Syriae regem, gesto a. 192 — 190 et classem regiam vicerunt.

Sămus §. 33, insula maris Aegaei, ubi Iunōnis templum

[1]) I, 13, 5: ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati.

M. TULLI CICERONIS

ORATIONES SELECTAE.

SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

ALOISIUS KORNITZER.

DE IMPERIO CN. POMPEI ORATIO.

VINDOBONAE.
SUMPTIBUS CAROLI GEROLD FILII.
MCMVI.